

Szövetminták Kondor Béla életművéből *Szárny és piramis*

0. A „költő és festő: egy”

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok tipológiai vizsgálatának keretében az elemzendő példákat Kondor Béla köteteiből választottam. A szóban forgó kötetek a következők: *Boldogságtöredék. Versek és rajzok* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971.). *Jelet hagyni*. Kondor Béla festményeivel. Szerkesztette és a szöveget gondozta: GYŐRI JÁNOS (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.). És *Angyal a város felett. Összeűjtött versek Kondor-képekkel*. Összeállította, a szöveget gondozta és az utószót írta: GYŐRI JÁNOS (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.).

Két altípusról lesz szó.

1. Szöveg és kép

Az egyik altípus az (1) / 'Kp + Vb' ('KP' = képi, 'VB' = verbális), ahová például Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című műve is tartozik (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat második sorát). Sajátosságait PETŐFI a következőképpen karakterizálja (PETŐFI: 2001. 62):

Adva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum. Az alkotó azt egy olyan ['Kp + Vb' típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – a létrehozott vehikulumban egymáshoz rendelt (több esetben egymással párhuzamosan felépített) verbális és képi – komponense az ő alkotása. A két komponens egymástól elválasztható, ennek következtében azok befogadása mind közel egyidejűleg, mind egymástól teljesen elválasztva is megtörténhet.

Az altípus sajátosságaival kapcsolatban analóg kérdések merülnek fel, mint az illusztrál irodalmi szövegek osztályát illetően (lásd az 1. fejezetben). Többek között: (i) milyen elemek és relációk mutathatók ki (a) a verbális, (b) a képi és (c) a komplex, képi-verbális vehikulum anyagában; (ii) milyen viszonyok mutathatók ki a verbális és a képi összetevő szóban forgó elemei és relációi között; s végül (iii) beszélhetünk-e adekvát illusztrációról, és ha igen, milyen jelleggel?

E kérdések tanulmányozásához hét komplex kommunikátumot választottam ki a *Boldogságtöredék* című könyvből (KONDOR: 1971.). A kötet költeményeinek túlnyomó többségéhez készült illusztráció, ezek a könyvoldalak üres helyein láthatók. A kiválasztott alkotások a következők: *Ámor* (32), *Vallomás* (33), *Előszó* (41), *Jancsi* (46), *Szidal-*

mazás (59), Emlék (84) és Madárijesztő (88). Itt kötetbeli sorrendjükben követik egymást, ez azonban nem jelent kronológiai rendet is, Kondor tudatosan törekedett az időrend összezavarására (vö. GYŐRI: 1987. 269).

1.1. Ámor

Az *Ámor* az *Ekevasba fogott madárszárny* című ciklus egyik darabja (lásd 1. ábra).

Ámor

Álmomban szeretkeztem valakivel, vörös
trikóban feketett ő és az én hátam
meztelen, trágár és valódi, védtelen.

Majd másnap délben eljött szeretni már
napfényben, igazában, csakhogy másforma
ez a rendes szeretkezés, másfajta dolog.
Dolog.

Most álmomban visszatérek ismét aludni
hátha a vörös trikóban tényleg megjelenik ő is
az ágyamban végig heverészve és
másfajta lesz a szeretkezés
újra, máskor is, máskor is.

1. ábra

Az alkotás verbális nyelvi szövege a következő:

Ámor

Álmomban szeretkeztem valakivel, vörös
trikóban feketett ő és az én hátam
meztelen, trágár és valódi, védtelen.

Majd másnap délben eljött szeretni már
napfényben, igazában, csakhogy másforma
ez a rendes szeretkezés, másfajta dolog.
Dolog.

Most álmomban visszatérek ismét aludni
hátha a vörös trikóban tényleg megjelenik ő is
az ágyamban végig heverészve és
másfajta lesz a szeretkezés
újra, máskor is, máskor is.

1.1.1. A költeményben az álmok és a valóság, a vágyak és valóra válásuk szembeállításra jut kifejezésre. A felütés a „trikó” és a „hát” kettősségében jeleníti meg a szerelmet, az 'ideális' nő és a hús-vér férfi („e női játékszer”, *Beszélgésünk folytatása*, 65) viszonyát. Az álomszerűség és a valóság kontúrjait a Vénuszra utaló helyettesítő elemek: „valaki”, „ő”, és a lírai éltre utaló tartalmas elemek: „meztelen”, „trágár”, „valódi” és „védtelen” ellentétei rajzolják tovább. Az eszményi partnert talán csak a „vörös trikóban” kifejezés teszi valamelyest plasztikusabbá, ha úgy tetszik tapinthatóbbá, foghatóbbá. A festő-költő másutt így ír a vörösről: „A vörös vércsomók, erek / és kiáltozások szép színe. / A vörös csavaros út / a kékbefulladó kék hegyre fel; / és nincs alatta semmi hegy.” (*Értekezés a színekről*). A középső versszak a valóság dimenziójába helyezi az aktust; „napfényben, igazában” azonban másként áll a dolog. Mert dolog. Legfeljebb „rövid lánglővelés.” (*Események*). A záró sorok pedig visszaváltanak az álom, immár az álombeli álom síkjára, hátha felcserélhető a valósággal.

1.1.2. Az illusztráció a vers „vörös trikó”-motívumát vizualizálja, mintha „ő” viselné fekete-fehérben. Csak hát az a „valaki” meg az „algebrai pontokhoz vezető kimért utacsák” (*Invokáció*) láthatatlanok. Kissé bizzar lenne, ha a libuska taposók fölött a címadó Ámort látnánk láthatatlan. Akárhogy is, ez az egyszerű rajz adekvátn reprezentálja a vers szóban forgó momentumát.

1.2. Vallomás

A *Vallomás* című költemény ugyancsak az *Ekevasba fogott madárszárny* ciklusból való (lásd 2. ábra).

Vallomás

Vallomás még meztelenség!
Nemcsak ő álom, aki
csúszkál a hús-vér nővel
a fényben. Beszélget.

Talán, a csúszkáló
álom a hús-vér nővel
láthatatlanok a hús-vér nővel
a hús-vér nővel.

Vallomás még hát: a hús-vér
nővel a hús-vér nővel
láthatatlanok a hús-vér nővel
láthatatlanok a hús-vér nővel.

Ismerem a generációra a hús-vér
nővel a hús-vér nővel.

2. ábra

A mű verbális nyelvi összetevője a következő:

Vallomás

Hallgass meg, mindenható!
Szomorú és okos, aki
szent derekadnak támad
a fényes késsel. Bocsátható.

Tudom, a semmi ura vagy,
ahol a zűr összebónyált
kötéllépcssein a halott vagy
az elborult mászhat csak.

Hallgass meg hát; okok
poklában égőt, mert
fenyegetően eszes állatok
késett ivadéka vagyok,

készen a pusztulásra és ölésre;
egészen érett az ölelésre.

1.2.1. Kielezett, végletes létállapot fejeződik ki a költeményben. A vers textúrájában a Mindenhatóra utaló elemek („Hallgass meg” *(te)*, „derekad”, „vagy” *(te)*) talán hangsúlyosabbak, mint a lírai énre utalók. Jóllehet a lírai én könyörgésében is félig-meddig fenyegető, ám szavait annak tudatában intézi a Teremtőhöz, hogy eleve kilátástalan akár csak valamiféle fiktív kontaktus létrejötte is, hiszen a hozzá (a „semmi”-hez) vezető „összebónyált” grádicson csupán a halottak és az eszementek bóklászhatnak. „Bocsátható.” A „fényes kés” legfeljebb visszafelé hatolhat. A dráma sorsszerű. A pusztulással farkasszemet néző „szomorú és okos” állatok ivadékaé. Aki mindenestül megérett a szeretetre. Az utóbbi motívum a *Két fohász* című költeményben (12) a következőképpen fordul elő: „Faragatlan állataid létükkel / élnek...”, amiből itt mind a „faragatlan”, mind a „létükkel / élnek” kifejezésnek tulajdoníthatunk intertextuális interpretatív funkciót.

1.2.2. A tizenégy sor terjedelmű költeményt illusztráló kép mégis az arcra hulló konfesszió gesztusát reprezentálja. Indulatnak, örvessző elszántságnak nyoma sincs rajta. Ez (általánosabb megfogalmazásban) azt is jelentheti, hogy az illusztráció nem csupán megvilágítja, árnyalja a verbális összetevő tartalmait, hanem vizuális formanyelven olyan szemantikai jegyeket társít azokhoz, amelyek a hiányában motiválható módon nemigen rendelhetők hozzá a verbális anyaghoz. Ez valószínűleg fordítva is érvényes lehet. Más szóval: a verbális és a képi összetevő kölcsönviszonya olyan interpretációs háttérrel alakíthat ki, amelyet külön-külön talán egyik összetevő sem képes maga körül. – Az összegyűjtött versekben (lásd KONDOR: 1987. 34) nem található rajz a költemény környezetében.

1.3. Előszó

Az *Előszó* című vers a *Szegyén és büszkeség* ciklus nyitó darabja (lásd 3. ábra).

Előszó

Már miért nem röppen fel a dalom,
s lenne dal? És miért homályos
fürdőszobában gyenge tükör előtt?
Hol van már az igazi ének?

Az utcán véletlen hazugok füttyülnek, mintha
renyhe mását és csúnyán elkent szájjal
tokbabújk az igazi avagy a bölcs dalos.
Megint elkéstitünk az aratással, mafla.

3. ábra

A kétszer négysoros versszöveg ez:

Előszó

Már miért nem röppen fel a dalom
s lenne dal? És miért homályos
fürdőszobában gyenge tükör előtt?
Hol van már az igazi ének?

Az utcán véletlen hazugok füttyülnek, mintha
renyhe mását és csúnyán elkent szájjal
tokbabújk az igazi avagy a bölcs dalos.
Megint elkéstitünk az aratással, mafla.

1.3.1. A költeményre való utalás prekontextusában a következők olvashatók a magyar irodalom történetében: „ha színéről nézzük a Kondor-verset, szembeötlő, hogy szürkesége védekezés is. Védekezés a dagályosság s a retorika ellen. A költészet talmiságával szemben, a virágos beszéd, a tilinkózás, a teher nélküli szárnyalás ellenében ő az eszköztelen és póztalan igazmondás lehetőségeit keresi. Nem a siker bizonyosságával, inkább a korlátait tudók fanyar józanságával, annak tudatában, hogy valamiként a tiszta beszédnek is fel kell szállnia. A repülés ebben az értelemben is vissza-visszatérő álma volt. »Már miért nem röppen fel a dalom / s lenne dal?... Hol van már az igazi ének?« – kérdi *Előszó* című versében” (BÉLÁDI (szerk.): 1986. 859). Értelmezésemben nem csupán és nem egészen erről van szó.

Az „igazi avagy a bölcs dalos”-okat elszájalták, s kénytelen-kelletlen elsáncolták magukat a „fürdőszobában gyenge tükör előtt”. A tiszta dalt meg egyszerűen elhappolták. Alkalmi „hazugok” kántálják az utcán a „renyhe mását”. A vers kódjában pedig fa-

nyar iróniával vonja meg a zárómérleget: „mafla”. Sokkal többet úgymond nem is igen 'mond' a vers.

1.3.2. Vizuális összetevőjét egy négylábú és egy szárnyas állat alkotja. Az előbbi kutyaszerű jószág, talán hiéna vagy sakál, az utóbbi prédára ereszkedő keselyűre emlékeztet. Bármelyik is dögevő ragadozó. Így viszont már többet, mást is 'mondhat' a vers. A képi konfiguráció nemcsak illusztrál, értelmez, megvilágít stb., hanem a verbális összetevő vizuális 'folytatásaként' átértelmez is úgy, hogy nemigen tudni, a vizuális vagy inkább a verbális összetevő-e a tulajdonképpeni illusztráció. Még ha verseskötetről van is szó. A komplex kommunikátumot (vehikulumot) talán ekként lehetne specifikálni: egy világfragmentum verbális és vizuális reprezentációja.

Igaza lehet a költő-képzőművész Nagy Lászlónak, amikor ezeket mondja: „A Kondori festészet s költészet nem kiegészíti, hanem föltételezi egymást. Mert két egymás melletti kristályszem nem egészen lezárt világ. Nyitottak egymás iránt. S ha van tökéletlenség a kristályoknál, az nem más, mint ez a kapcsolatot áhító és fönntartó nyitottság” (NAGY: 1979a. 159-160). Tudvalevő, hogy Nagy László nemcsak prózában, hanem versekben is emléket állít a rézkarkirály-költőnek, például *A mindenség mutogatója*, *Temetés után* vagy *Szárny és piramis* (NAGY: 1988. 423-425, 425-426, 488). (*A Szárny és piramis* elemzését lásd a 2. fejezetben.) De a felesége, a „balcsiki szél” (*A forró szél imádata*), Szécsi Margit is nagyra becsülte földijét. Erről tanúskodik a *Kondor Bélának* vagy a *Kedves Samu!* című költeménye is (SZÉCSI: 1978. 109-110, 233). Az előbbi tréfás Ajánlása ez:

Hajrá Samu, gyúrd az ipart,
amíg a Szent Lélek kitart.
E világ tiszta és rohadt,
s ha átsugárod mint a nap,
szívedre szennye nem ragad,
hajrá Samu, ne hagyj magad.

1.4. Jancsi

A *Jancsi* című költemény a *Szényen és büszkeség* ciklus egyik darabja (lásd a 4. ábrán).

A verbális komponens a következő:

Jancsi

Majd ballagok melletted: te csillogó
arccal sajnálsz és szeretsz.

Majd egy régi tájképen jövök eléd
fényes csizmában és fényes lovon.

Azután üres kertbe lépek és idegen
népség vesz körül összezárva téged is.

Majd kiáltó jelzés leszek én
egy rongált hosszú várfokon
és lángok hamvaznak tápláléktalanul
összecsukott szemmel és fekete hajzatuk
elszánt, merev sötétben tűnik el.

Majd romlott mocsárban, mint a dög
időnként párolgó lélekkel járok
s hol itt, hol ott hullik csodálatos
jajgatásom.
Látható és hallható, nem fogható.

Jancsi

Majd kiáltó jelzés leszek én
egy rongált hosszú várfokon
és lángok hamvaznak tápláléktalanul
összecsukott szemmel és fekete hajzatuk
elszánt, merev sötétben tűnik el.

Majd romlott mocsárban, mint a dög
időnként párolgó lélekkel járok
s hol itt, hol ott hullik csodálatos
jajgatásom.
Látható és hallható, nem fogható.

4. ábra

A költemény címét adó Jancsi nem más, mint Pilinszky. A költő-képzőművész és Pilinszky János barátsága – írja TÜSKÉS TIBOR – „(...) két önálló és szuverén művész egymásra találása, ahol – ha különböző mértékben is – mindegyikük ad és kap szellemi értékeket” (TÜSKÉS: 1986. 182).

Kondor Béla vizuálisan is megörökítette Pilinszkyt, s illusztrálta is. (A *Harmadnapon*hoz készített grafikáját például interpretatív kommentárokkal lásd a 4. fejezetben.)

Az 5. ábrán egy 1959-ben készült tanulmány látható a költőről (forrása: TÜSKÉS: 1986. 183), a 6. ábrán pedig egy későbbi portré (forrása: PILINSZKY: 1971.)

Az 5. ábrán látható tanulmányról TÜSKÉS TIBOR a következőket írja: „(...) egyetlen lapon megkettőzve mutatja a költő alakját. A lap egyik felén a karosszékben ülő, fejét bal kezével megtámasztó költőt látjuk, a lap másik fele kinagyítva és részletesen kidolgozva a költő fejét és állát támasztó bal keze fejét mutatja” (TÜSKÉS: 1986. 184).

A 6. ábrán látható portréről pedig a következőket jegyzi meg: „A leghitelesebb és legmeggyőzőbb Pilinszky-portré az a kép, amely a *Nagyvárosi ikonok* élére került: a fe-

hér alapon a fekete tusrajz sötét rácsozatából bontakoznak ki a költő finom arcvonásai, gyöngén előrebiccenő feje, figyelő tekintete” (TÜSKÉS: 1986. 184).

A *Jancsiról* ugyanitt ez áll: „a költemény a közös jövő sejtelmes, látomásos megidézése: kettős arckép, közös portré, ahol élesebben rajzolódnak ki a festő, a portrékészítő vonásai, mint a költő alakja” (TÜSKÉS: 1986. 183).

5. ábra

6. ábra

1.4.1. A vers egy fiktív, de nagyon is hétköznapi hangolt találkozás momentumából bontja ki a pusztulás hátborzongató vízióit. A címzett „te” (Jancsi) a felütéstől eltekintve nemigen jelenik meg a verbális nyelvi szövegben. (Nem is nagyon vall rá más.) A szokványosra fogott indítás azonban már a harmadik sorban áttűnik egy „régí tájkép” perspektívájába, amelynek keretében, keresetten bár, de jól kivehetők a lírai én kontúrjai: „fényes csizmában és fényes lovon”. A harmadik versszakban aztán idegenséggé zár a kert, a világ. A lírai én mind tűnékenyebbé válik. Már csak „kiáltó jelzés”, tápláléktalan

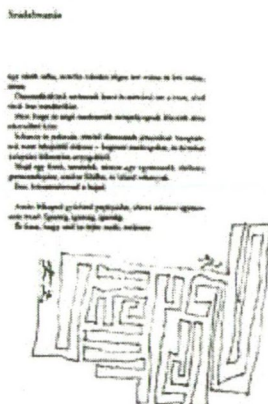
hamvazó lángok közt. Már csak lidérc. – VARGA EMÓKE a látás és a látvány kérdéseivel foglalkozó tanulmányában a következőket írja a záró sor kapcsán: „A *Jancsi* című versben, ahol a költői én a maga jövőjét, a »te«-nek az én miatt érzett hiányérzetén keresztül mutatja be, az utolsó sor így hangzik: *Látható és hallható, nem fogható.*” (VARGA: 2000. 80.)

1.4.2. Más a Pilinszky-arcmás az 5. és a 6. ábrán is. (Az eltérések, úgy tűnik, nem annyira a vizuális és a verbális portré sajátosságainak különbségeire mennek vissza, mint inkább a képzőművész adott esetben más alkotónál is megnyilvánuló verbális kifejezési ambícióira.) A *Jancsi* vizuális összetevője kusza, szinte kivehetetlen vonalakból áll, legfeljebb a *végkifejlettel* hozható összefüggésbe.

Az *Egyetlen pillanat kegyelme* című esszéjében Pilinszky a következőket írja Kondorról: „Rendkívüli szempár fürkészi itt önmagát, a világot, és bennünket. Egyszerre könyörtelen a tekintete és gyengéd, személytelen és személyes, tartózkodó és szégyentelen, mint a segítség. A felebarát pillantása ez, és az angyalé – ahogy angyal volt, aki a hátunk mögött valamikor a kaput bezárta.” (PILINSZKY: 1984. 289.)

1.5. Szidalmazás

A *Szidalmazás* című költemény a *Szégyen és büszkeség* ciklus egyik darabja (lásd a 7. ábrán).

7. ábra

A kompozíció verbális szövege a következő.

Szidalmazás

úgy tűnik néha, mintha minden régen lett volna és lett volna;
nincs.

Összeszükültünk embernek lenni és széttáru ott a titok, ahol titok lesz mindörökké.

Mert forgó és zúgó szerkezetek sompolyognak álmaink sima tekeredései közt.

Suhanás és zuhanás, rémitő dörrenések játszódnak hangtalanul, mert lehajoltál oldozni – bogozni madzagokat, és drótokat kalapálni hihetetlen anyagokból.

Majd egy forró, temérdek, ráncos agy egyenesedik törékeny gerincoszlopára, amikor felállsz, és lábaid vékonyak.

Íme. Hátrasimítottad a hajad.

Aztán felkapod gyűrhető papírjaidat, ahová sokszor egymásután írtad: Igazság, igazság, igazság.

És futsz, hogy utol ne érjen senki, senkisé.

1.5.1. A költeménnyel kapcsolatban a következők olvashatók a magyar irodalom történetében: „A versek a képekben zajló küzdelem intermezzóiként hatnak. Csitultabb ihlet, tűnődő önszemlélet termékei. Míg kortársai a meggyőződés bizonyosságával állították igazaikat vagy vallatva, vádolva kérdeztek, Kondor Béla az »úgy tűnik, mintha...« jegyében közli szomorú észleléseit az emberi szféra beszűküléséről (*Szidalmazás*)” (BÉ-LÁDI (szerk.): 1986. 858). Ami az „emberi szféra”-t illeti, az kvázi rendben is volna, a többi viszont nem könnyű félreérteni.

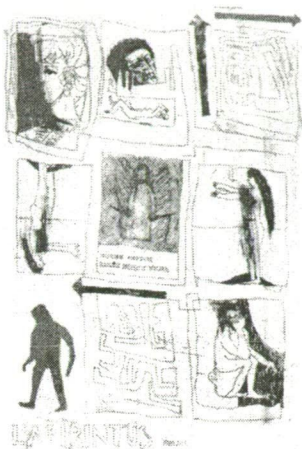
A prózavers időszerkezete ezúttal nem az itt és most felől tart a jövőbe, mint a *Jancsi* esetén (az 1.4. alatt), hanem fordítva, a távoli múlt felől a jelenbe. Képvilága is ezt az irányt követi. De egy másfajta trend is körvonalazódik a szövegben, ami talán a ’fölyegyesedik’ vs ’lehajol’ ellentétben közelíthető meg legegyszerűbben. Tudniillik „lehajoltál oldozni – bogozni” ugyan, ám amikor talpra állsz újra: „egy forró, temérdek, ráncos agy egyenesedik törékeny gerincoszlopára”. Az egyenleg: hátrasimíthatod megint a hajadat. A Kondor-figurák gyakorta fabrikálnak, foglalatostkodnak valami szerkezetfélével, masinával: (innen) torz mechanizmusú gépezettel (*Rakétakilövő állvány, Az ember teremtése – A gép teremtése*), drótalakzattal (*Férfi konstrukcióval*), szárnyas szörnycsékkel (*A műtűcsök felröppentése, Darázskirály*) stb. (*A Darázskirály* elemzését lásd az 1. fejezet 2.1. szekciójában.) A tételmondatszerű felütés és a záró ’versbekezdések’ értelmezési hátterét ezek a tartalmak árnyalják, ezek referencializál(hat)ják a „minden”, a „titok” vagy az „igazság” elemet is.

Mire kifogynál a szóból, utolér a vonal.

1.5.2. A költemény illusztrációja, mintha „álmaink sima tekeredései” mentén, egy labirintust ábrázol felülnézetben. Folyosóin pálcikaemberkéek futkorásznak fejvesztve, útvesztőiből azonban gombolyaggal sem lehetne könnyen kijutni. A verbális összetevő anyagát ez a rajz is átértelmezi. Intermediális kapcsolatban áll továbbá Kondor *Labirintus* című (lásd a 8. ábrán) kompozíciójával (a kép forrása KONDOR: 1987. 251).

1.5.3. A 8. ábrán látható mű kilenc kis képecskéből szerveződik. Közülük kettő maga is labirintust ábrázol. Körülöttük nyilak, labirintusszerű vonalak futnak. Mire elveszítenéd a fonalat, utolér a szó: „MINDEN MEGVOLT / MIELŐTT MEGLETT VOLNA” – olvasható középpütt. Ez a sorpár nemcsak a *Szidalmazás* felütését variálja, hanem az *Alakot vesznek a kövek* című költemény következő sorait is: „Mert minden régen volt. Más. / Minden megtörtént, sírhatunk utána” (42).

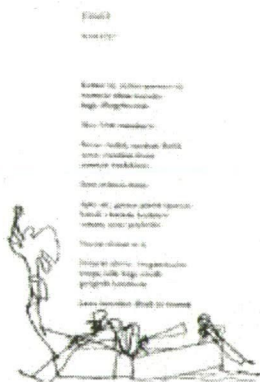
3. Szövetminták Kondor Béla életművéből. Szárny és piramis

8. ábra

1.6. Emlék

Az *Emlék* című költemény a *Mozgófényképek* ciklus egyik darabja (lásd a 9. ábrán).

9. ábra

A vehikulum verbális összetevője a következő:

Emlék

MÁRTÉLY

Kedves táj, kedves asszonyi táj
mostmár vélem maradsz,
hogy elhagyhattalak.

Nem lehet maradnom.

Borzas üstökű, csonkult fűzfák
izmos törzsüket érteni
mennyit veszködtem.

Nem érdemes érteni.

Apró rét; gyapjas pihéid tiportam
háttal, s karikán kerekezve
vonalat írtam pelyhedbe.

Hamar elsimul az is.

Mélyedő állóvíz; üvegerekadon
tompá ladik hágy olvadó
gyógyuló karcolatot.

Lássú menetben állnak és eveznek.

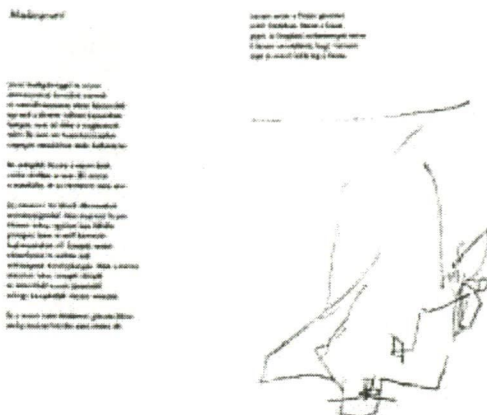
1.6.1. A költemény (nem lineáris) kompozicionális organizációját a jobbra antropomorf tájleíró elemek: „kedves asszonyi táj”, „Borzas üstökű, csonkult fűzfák”, „Apró rét”, „üvegerekadon” stb. és a lírai én többnyire tagadó megnyilatkozásai: „Nem lehet maradnom”, „Nem érdemes érteni” stb. formálják. Lineárisan szabályos váltakozásuk egyenletes tempójú dinamikát visz a versbe. – Az alcímet alkotó Mártély Csongrád megyei település, ahol Tornyai János emlékére rangos, nem csak regionálisan népszerű művésztelep működött, s talán működik ma is, a Holt-Tisza mentén.

1.6.2. A képen ladik, lapát, függélyesen kiváló fűz vagy valami szárny. Emberek. Evezni eveznek, de nem fodrozzák – mélyítik a vizet: „Lassú menetben állnak és eveznek”. A költemény kódája szinte a víztükörre simul. A rajz mindazonáltal inkább illusztrál.

1.7. Madárijesztő

A *Madárijesztő* című vers ugyancsak a *Mozgófényképek* ciklusból való (lásd a 10. ábrán).

3. Szövetminták Kondor Béla életművéből. Szárny és piramis

10. ábra

A komplex kommunikátum verbális összetevője a következő.

Madárijesztő

Játszi önelégültséggel és súlyos vívmányokkal leromlott városok és csontállványzaton vörös faltörmelék; így szól a dicséret változó kamaszkori hangon, nem áll elébe a megdermedt ítélet. És nem vet homokszemcséket csapágya csuszkaíhoz senki halhatatlan.

Itt üldögélek bizony e rakott falak csúfos tövében és nem illő immár a mázskálás, de az eleresztett isten sem.

Jaj városom! Az álmok elkeverednek ocsmánysággal. Ami megesett és ami lehetett volna, egyként laza felhőbe párolgott össze és száll káromoló hajkoronánkon túl. Lerepült utolsó tekintélyünk és szélben ázik méltóságunk keménykalapja. Mint a karóra akasztott lukas ünneplő öltözék az arravetődő konok ijesztéséül nehogy kicsipkedjék elejtett vetésünk.

És a rémitő bábú földbevert görcsös lábon térdig áttekinthetetlen sűrű vízben áll.

Láttam aztán a Földet gömbbel
 befelé fordultan, benne a házak
 gépek és üvegházi emberzsengék zárva.
 S láttam távolabbról, hogy városom
 fejjel és testtel lefelé lóg a füstbe.

1.7.1. A fölütés környezetrajza tragikus-groteszk látélet: az egyik oldalon „leromlott városok”, „vörös faltörmelék”, a másikon „a megdermedt ítélet”. A versmagatartást az emberi erőfeszítések hiábavalóságának fölismerése, bizonyossága formálja egyfelől szemlélődővé, másfelől ironikussá. Az értékek jóvátehetetlenül elkeveredtek a hitványsággal: „Ami megesett és ami / lehetett volna, egyként laza felhőbe / párolgott össze”. Visszavonhatatlan, végérvényes értékromlás, -vesztés. Ilyesféle gondolatok fejeződnek ki az *Események* című vers következő két sorában: „Ahogy megeshetett, / másképpen is lehet” (37), vagy a *Mintben*: „Míntha megesett volna; mint, ahogy” (50). Az emberi méltóság sem több mint „karóra / akasztott lukas ünneplő öltözék”. A madárijesztő ennek az értékhiányos létállapotnak a metaforája. Akár a *Bohóc* (Nagy Lászlónak a festményhez írt, azonos című versével együtt lásd az 1. fejezetben a 2.7. alatt). Éppen csak a visszajáról. A többi káprázat, csalóka fénytörés, semmisség. A záró sorok párhuzamba állíthatók a *Töredék* című költemény kódjával: „Az udvarról fordított / udvarnak látom az eget.” (54.)

1.7.2. A vizuális összetevőt képező figura nem kifejezett keljfeljancsi. De azért talpra állhat. Ha a nyitott könyvet akár balra, akár jobbra 180 fokkal elforgatod. Igaz, akkor meg az írás nem stimmel...

2. Szöveg meg kép

A jelen szövegminta-vételben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumok másik altípusa PETŐFI elméleti keretében közel áll a (3) / 'Vb + Kp' altípusoz (lásd a *Bevezetésben* az 1. táblázat nyolcadik sorát), melynek jellemzői a következők (PETŐFI: 2001. 64):

Adva van egy v e r b á l i s vehikulum, valamint képek (képvehikulumok) egy tetszőleges halmaza. Egy komplex vehikulum létrehozója mindkettőt interpretálja, és egy olyan ['Vb+Kp' típusú] képi-verbális vehikulumot hoz létre, amelynek képi összetevőjét a képek (képvehikulumok) halmazából a kiindulásul adott verbális vehikulum alapján választja ki, és azt (vagy annak reprodukcióját) a kiindulásul adott verbális vehikulummal attól elválasztható módon kapcsolja össze. Minthogy a két komponens egymástól elválasztható, azok befogadása vagy közel egyidejűleg vagy egymástól függetlenül történhet.

Az így definiált altípus és az új csoport rokonsága elég nagyfokú, az eltérés lényegében annyi, hogy mind a verbális, mind a vizuális vehikulum alkotója ugyanaz a személy. A definíció ezzel kapcsolatban ugyan nem foglal állást, a szemléltető példák azonban különböző alkotóktól származnak. Ez alosztályképző tényező lehetne, ám rendszerint, azt hiszem, nem volna gazdaságos két alosztályt tétélezni a típuson belül. (Vö. a 8. fejezet 3.1. pontjával is.)